

PHILOSOPHIA RATIONIS

MAGISTRA VITAE

Tom II

Redakcja

Józef Bremer SJ

Robert Janusz SJ

„Ignatianum” — WAM

Kraków 2005

Projekt okładki: Robert Janusz

Łamanie: L^AT_EX

ISBN 83-89631-28-8 (Ignatianum)

ISBN 83-7318-493-7 (WAM)

Wydawnictwo „Ignatianum”

Wydawnictwo WAM

ul. Kopernika 26, 31-501 Kraków
tel. (012) 6293200 ; fax (012) 4295003
<http://wydawnictwowam.pl/>
wam@wydawnictwowam.pl

Dział handlowy

tel. (012) 6293254, 6293255, 6293256, 4237500
fax (012) 4303210
handel@wydawnictwowam.pl

Drukarnia Wydawnictwa WAM
ul. Kopernika 26, 31-501 Kraków

SPIS TREŚCI — TABLE OF CONTENTS

Wprowadzenie	5
Introduction	

Krystyna Ablewicz, <i>Antropologiczna podstawa wychowania, czyli sytuacja wychowawcza jako szczególne spotkanie dwóch osób</i>	11
The anthropological basis of education, the situation of education as a special meeting of two persons	

Piotr Aszyk, <i>Filozoficzne spory o koncepcję osoby</i>	35
Philosophical disputes about the concept of a person	

Franciszek Bargieł, <i>Kazimierz Ostrowski SJ (1669–1732) i jego wkład w unowocześnienie filozofii scholastycznej</i>	46
Casimirus Ostrowski SJ (1669–1732) eiusque philosophiae scholasticae modernisationem influxus	

Tadeusz Biesaga, <i>Sytuacja tomistycznej filozofii moralnej w Polsce</i>	57
The situation of Thomistic moral philosophy in Poland	

Józef Bremer, <i>Dereka Parfita argumentacja za Wiązkową Teorią Osoby</i>	68
Derek Parfit's argumentation for a bundle theory of the person	

Stanisław Głaz, <i>Gefühle im menschlichen Leben</i>	89
Ludwik Grzebień, <i>Starania jezuitów o otwarcie własnych akademii na terenie ziem polskich</i>	103
Efforts of the Jesuits for the opening of their own universities on the territory of the Polish–Lithuanian Commonwealth	
Tomasz Homa, <i>Il mistero dell'estetico nell'esistenza di A in Διαψάλλματα di Søren Kierkegaard</i>	116
Stanisław Janeczek, <i>Koncepcja dydaktyki logiki w ujęciu Jeana Alexisa Borrelly'ego</i>	146
The conception of teaching logics according to Jean Alexis Borrelly	
Piotr Janik, <i>Realizm Charlesa S. Peirce'a i jego szkotystyczne korzenie</i>	164
The realism of Charles S. Peirce and its scotistic roots	
Robert Janusz, <i>Filozofia, prawdopodobieństwo i komputery</i>	181
Philosophy, probability and computers	
Jolanta Koszteyn, <i>Epistemologiczna analiza odkrycia biologiczno–ekologicznego: casus Sprengla i Daumanna</i>	205
Epistemological analysis of biological–ecological discovery: the case of Sprengel and Daumann	

- Mieczysław A. Krapiec,
Znaki czy rzeczywistość w filozoficznym poznaniu? 234
Signs or reality in philosophical knowledge?
- Władysław Kubik,
Relacje pomiędzy filozofią i katechetyką 243
Relations between philosophy and catechetics
- Stanisław Morgalla,
Psychoterapia w wychowaniu. Uwarunkowania aksjologiczne ... 264
Psychotherapy in education. Axiological conditions
- Hans D. Mutschler,
Aristotelismus in der Biologie? 277
Aristotelism in Biology?
- Stanisław Obirek,
Czy istnieje filozofia jezuicka?
Propozycja Waltera Onga SJ (1912–2003) 293
Has there ever been a Jesuit Philosophy?
The Hypothesis of Walter Ong SJ (1912–2003)
- Jerzy Paszenda,
Na marginesie badań kościoła św. Piotra i Pawła w Krakowie ... 303
On the margin of investigations of the Peter and Paul
Church in Cracow
- Aleksander Posacki,
*„Humanizm sataniczny” u F. Dostojewskiego —
na przykładzie postaci Wielkiego Inkwizytora* 318
Satanist humanism according to F. Dostojewski
- Janusz Salamon,
*Why Schleiermacher’s philosophical account of religion
undermines his dogmatics* 345

Włodzimierz Skoczny, <i>Bł. Mikołaj Steno — na ścieżkach dialogu nauki i teologii</i>	356
Bl. N. Steno — on the path of dialogue between science and theology	
Tadeusz Ślipko, „ <i>Fides et ratio</i> ” czy „ <i>Ratio et fides</i> ”?	364
“ <i>Fides et Ratio</i> ” or “ <i>Ratio et fides</i> ?”	
Margarita Sondej, <i>Dialog w procesie wychowania</i>	383
Dialogue in the process of education	
Stanisław Wszolek, <i>W stronę aksjologicznej interpretacji</i> <i>«dowodu ontologicznego»</i>	398
Towards an axiological interpretation Anselm’s ‘ontological gument’	
Władysław Zuziak, <i>Two ways of maturing to Catholicism</i>	412

Tadeusz BIESAGA SDB*

SYTUACJA TOMISTYCZNEJ FILOZOFII MORALNEJ W POLSCE

1. Tomizm w Polsce

Sytuacja tomistycznej filozofii moralnej w Polsce związana jest z ogólnym rozwojem tomizmu w naszym kraju. „Należy zauważyć, że tomizm w Polsce z okresu międzywojennego — pisze M. Gogacz — dość znacznie różni się od tomizmu po drugiej wojnie światowej. W opracowaniach podkreśla się, że tomizm *międzywojenny w Polsce* jest na ogół *kompilacyjny i receptywny* w stosunku do tomizmu zachodniego i że nie zmienia tego stanu kilka twórczych asymilacji. Tomizm natomiast po drugiej wojnie światowej uważa się za *samodzielną, polską propozycję* dość zwartej metafizyki, wyjaśniającej rzeczywistość w jej realności i tożsamości w sposób, który czyni tę metafizykę partnerem najpoważniejszych nurtów filozoficznych¹.

Niewątpliwie za najbardziej oryginalną propozycją tomizmu opracowaną w Polsce, inspirującą się pracami E. Gilsona i J. Maritaina, jest *tomizm egzystencjalny* M. A. Krapca. Drugim, silnym nurtem tomizmu w Polsce jest tzw. *tomizm łowański*, charakteryzujący się dużym otwarciem na nauki przyrodnicze (K. Kłósak, S. Ślaga). Otwarcie na inne nurty filozoficzne i dialog tomizmu z fenomenologią M. Schelera i innych wyłoniło *tomizm fenomenologiczny* (K. Wojtyła, A. B. Stępień, W. Stróżewski, T. Styczeń, A. Szostek).

---

*Ks. prof. dr hab. Tadeusz Biesaga SDB kieruje Katedrą Bioetyki PAT w Krakowie i pracuje w Katedrze Etyki *Ignatianum*, <tbiesaga@sdb.krakow.pl>.

¹M. Gogacz, *Tomizm egzystencjalny na tle odmian tomizmu*, [w:] *W kierunku Boga*, red. B. Bejze, Warszawa 1982, s. 62.

Dla pełności obrazu wymienia się również *tomizm tradycyjny* albo *zachowawczy*. M. Gogacz wśród tomistów tego nurtu, obok S. Adamczyka, umieszcza również J. Woronieckiego i T. Ślipkę SJ. Poprawniej jednak trzeba stwierdzić, że etyka T. Ślipki SJ mieści się w agustyńsko-tomistycznym nurcie myślenia.

Można doszukać się również dalszych odmian wymienionych tomizmów. Taką odmianę prezentuje St. Ziemiański SJ. Mimo wykształcenia w Lubelskiej Szkole tomizmu egzystencjalnego, nie podziela jego punktu wyjścia, którym jest poznanie przednaukowe i wychodzi od danych poznania naukowego. Zbliża się przez to do tomizmu lowańskiego. W związku z powyższym wchodzi w krytyczną dyskusję zarówno z metafizyką A. Krąpca jak i K. Kłósaka². Wykład antropologii R. Darowskiego SJ przeprowadzony jest według metody tetycznej, czyli przez jasne podanie tez i dopiero szczegółowe wyjaśnienie pojęć i argumentów za i przeciw³. Przypomina to metodę stosowaną przez św. Tomasza w *Sumie Teologicznej* i później w podręcznikach scholastycznych, co zbliża ten sposób filozofowania do tomizmu tradycyjnego.

Każda z wymienionych odmian tomizmu ma swoje *pozytywne* strony i swoje *ograniczenia*. Tomizm lowański, transcendentalny czy fenomenologiczny może korzystać z odkryć nauk przyrodniczych oraz analiz takich nurtów jak kantyzm, fenomenologia, egzystencjalizm, filozofia dialogu itp., może wchodzić z nimi w twórczy dialog, ale może też ulec ich empirycznym bądź apriorycznym założeniom i utracić realne, bytowe podstawy swoich twierdzeń. Grozi mu więc rozmycie się w innych nurtach myślenia.

Tomizm egzystencjalny natomiast może zamknąć się na dialog z naukami ścisłymi, na wykorzystanie tego, co wносиły nurty filozofii współczesnej, a szczególnie filozofii podmiotu, i posługując się swoim

---

²St. Ziemiański, *Próba reinterpretacji „trzeciej drogi” św. Tomasza z Akwinu*, „Studia Philosophiae Christianae”, 13 (1977), z. 2, s. 145–161; tenże, *Problem złożenia bytów z substancji i przypadłości w świetle współczesnej fizyki*, „Rocznik Wydziału Filozoficznego TJ w Krakowie”, 1990, s. 255–261; tenże, *Spór o przygodność*, „Forum Philosophicum” 2 (1997), s. 255–261.

³R. Darowski, *Filozofia człowieka*, WAM, Kraków 2002, s. 10.

zargonem metafizycznym, odrzucić już w punkcie wyjścia te wszystkie osiągnięcia i stać się przez to monologiem ze sobą samym.

Wobec powyższych trudności najbardziej obiecującą propozycję metody filozofii formułuje W. Stróżewski stwierdzając, „że łączenie fenomenologii z metafizyką bytu może okazać się jedną z najbardziej owocnych dróg dla filozofii naszego czasu”⁴. Przez współpracę albo nawet równoległość doświadczenia i metafizycznej refleksji, doświadczenie chroni się przed subiektywizmem czy idealizmem, a kategorie metafizyczne stają się nasycone żywą doświadczalną treścią, ożywają, odnawiają się, ujawniają również swoją jednostronność, otwierają się na nowe dotychczas nie podejmowane problemy⁵.

2. Zasadnicze twórcze dyskusje polskiej etyki tomistycznej

Można zaryzykować twierdzenie, że tomizm egzystencjalny najwięcej wniósł *do rozwoju metafizyki*, pozostałe zaś — do epistemologii, antropologii czy etyki. Pierwszy koncentrował się na precyzowaniu poznania metafizycznego i budowaniu systemu metafizyki (egzystencjalna koncepcja bytu, koncepcja sądów egzystencjalnych, analogii, separacji). Drugi nurt próbował rozwinąć raczej *metafizyki szczegółowe*.

Dyskusja toczyła się o *związek metafizyki z pozostałymi dyscyplinami filozoficznymi* (M. A. Krąpiec, S. Kamiński, A. B. Stepień, T. Styczeń). Chodziło o większą autonomię tych dyscyplin, o większy udział — w punkcie wyjścia — doświadczenia i opisu tego, co dane. Ważne to było m. in. dla antropologii i etyki. Antropologia winna się rozpocząć od fenomenologii człowieka, a etyka od opisu tego, co dane w doświadczeniu moralności. Nie można bowiem z koncepcji bytu jako bytu, wydedukować specyficznych cech człowieka, czy specyficznych cech moralności. Doświadczenie i opis ma poprzedzać interpretację i ostateczne metafizyczne wyjaśnienie.

---

⁴W. Stróżewski, *Doświadczenie i interpretacja*, [w:] W. Stróżewski (red.), *Servo veritatis*, Kraków 1984, s. 281.

⁵Tamże, s. 278-281.

Ten trend wywołał wiele *twórczych dyskusji z innymi nurtami* filozoficznymi jak również w obrębie samej tomistycznej filozofii moralnej w Polsce. Można tu wymienić:

- krytykę marksizmu, przeprowadzoną m. in. przez K. Kłósaka, A. B. Stępnia, T. Stycznia i innych;
- krytykę pozytywizmu i etyki niezależnej T. Czeżowskiego i T. Kotarbińskiego, przeprowadzoną przez T. Stycznia i A. Szostka;
- krytykę i wykorzystanie w etyce aksjologii M. Schelera i innych fenomenologów, dokonane przez K. Wojtyłę, A. Rodzińskiego, T. Stycznia, A. Szostka i innych;
- dyskusję na temat *podstaw moralności w tzw. nowej teologii moralnej* K. Rahnera i jego uczniów, w której wziął udział A. Szostek.

Dyskusja z tymi nurtami, jak również w obrębie tomistycznej filozofii moralnej, dotyczyła zarówno koncepcji doświadczenia moralności, struktury metodologicznej etyki, normy moralności, jak też koncepcji dobra moralnego.

Dyskusję nt. koncepcji *doświadczenia moralności* rozpoczął K. Wojtyła a kontynuowali jego uczniowie: T. Styczeń i A. Szostek⁶. Odnośnie roli doświadczenia, jako punktu wyjścia w etyce, wypowiedzieli się także: S. Kamiński, F. Bednarski i T. Ślipko SJ⁷. Dyskusja rozgrywała się w kontekście sporu między empiryzmem pozytywizmu a aprioryzmem I. Kanta i M. Schelera. Chodziło o wypracowanie doświadczenia, w którym udałoby się przezwyciężyć te dwie skrajności. W oparciu o doświadczenie moralne T. Styczeń opisywał fakt moralny

---

⁶K. Wojtyła, *Problem doświadczenia w etyce*, RF 17 (1969), s. 2, s. 5–24; T. Styczeń, *Doświadczalny punkt wyjścia etyki*, [w:] tenże, *W drodze do etyki*, Lublin 1984, s. 39–74; A. Szostek, *Doświadczenie człowieka i moralności w ujęciu kardynała Karola Wojtyły*, „Znak” 32 (1980), nr 309, s. 275–289.

⁷S. Kamiński, *Punkt wyjścia etyki*, [w:] tenże, *Jak filozofować?*, Lublin 1989, s. 331–341; T. Ślipko, *Doświadczenie i celowość a podstawy etyki normatywnej*, SPhCh 19 (1983), nr 2, s. 202–221.

jako bezwzględną, bezwarunkową powinność czynu wobec osoby. Za podstawę tej powinności uznano godność osoby. Afirmacja godności osoby zaczęła więc pełnić rolę normy i stanowiła kryterium moralności: wyznaczała ona moralną dobroć czynu. Dla określenia „słusznościowego” wymiaru czynu konieczne było odwołanie się do natury osoby.

Dyskusja na terenie epistemologii etyki sugerowała inną *strukturę metodologiczną dotychczasowej etyki tomistycznej*. Tzw. *model dedukcyjny* tej etyki został poddany krytyce. Nie można wyprowadzać pojęć etycznych z metafizyki, nie można dedukować *bonum morale* z *bonum metaphysicum*. W ten sposób zatracą się bowiem to, co specyficzne dla moralności i popełnia się *błąd naturalizmu metafizycznego* (D. Hume, G. Moore). W *redukcyjnym modelu* etyki (K. Wojtyła, T. Styczeń), w punkcie wyjścia wychodzi się od opisu tego, co dane w doświadczeniu moralności, a w punkcie dojścia redukuje się to, co opisane i ujaśnione, do jego metafizycznych podstaw⁸. W punkcie wyjścia etyka jest dyscypliną autonomiczną, a w punkcie dojścia — związaną i uzależnioną od określonej antropologii i metafizyki. Nie da się zrealizować propozycji etyki niezależnej od filozofii zaproponowanej przez T. Kotarbińskiego⁹. Etyka chcąc podać racje tego, co dane, czyli określić racje formułowanych norm, musi sięgnąć po określoną antropologię i metafizykę. Inaczej będzie jedynie zbiorem subiektywnych, emocjonalnych sądów. Nie potrafi podać koniecznych i ostatecznych uzasadnień norm moralnych.

W centrum zagadnień etyki tomistycznej znalazło się też pytanie o *kryterium lub normę moralności, o dobro moralne*. Personalistyczne ujęcie tej normy i całej etyki zostało przeciwstawione ujęciu eudajmonistycznemu. Eudajmonizm etyki arystotelesowsko-tomistycznej został poddany krytyce.

---

⁸T. Styczeń, *O przedmiocie etyki i etyce*, RF 32 (1984), s. 2, 41–95.

⁹T. Styczeń, *Etyka niezależna?*, Lublin 1980.

3. Personalistyczne a eudajmonistyczne określenie dobra moralnego

Dyskusja między tomistyczną etyką personalistyczną a eudajmonistyczną osiągnęła swój kulminacyjny punkt w latach osiemdziesiątych. Jej wyrazem była wymiana krytycznych artykułów obu stron zamieszczonych w „Rocznikach Filozoficznych KUL” w 1983 i 1984 roku¹⁰.

T. Styczeń zaproponował, w duchu etyki personalistycznej, zastąpienie klasycznej zasady: *Bonum est faciendum* normą personalistyczną: *Persona est affirmanda propter se ipsam*¹¹. Ta pierwsza zasada odnosi się do działania każdego bytu i nie ujawnia specyfiki dobra moralnego, specyfiki postępowania moralnego osoby ludzkiej. W etyce bowiem nie chodzi tylko o stawanie się bytu jako bytu, lecz o stawanie się dobrym jako osoba¹². Ujawnienie dynamizmów rzeczy nie jest tym samym ujawnieniem dynamizmów i postępowania moralnego osoby. Ujęcie postępowania moralnego człowieka w terminach *inclinatio naturalis*, *desiderium naturale*, *appetitus naturalis*, a dobra moralnego — jako rzeczywistości appetywnej czyli takiej, która zaspokaja pożądanie naturalne (*bonum est quod omnia appetunt*), jest przekreśleniem specyficzności *bonum morale*. Z *bonum metaphysicum* nie da się wydedukować *bonum morale*. Dedukcja taka redukuje bowiem etykę do eudajmonologii, do teorii osiągania szczęścia. Nie jest to wprawdzie szczęście pojęte w sensie hedonizmu, utylitaryzmu, niemniej implikuje ono działanie interesowne. W działaniu interesownym, druga osoba, a nawet Bóg, mogą być potraktowani jako środek do szczęścia.

Dla uniknięcia zarzutu eudajmonistycznego określania dobra moralnego, należy w normie moralności słowo *faciendum* zamienić na „*affirmandum*”; *Bona sunt affirmanda*, a dokładniej: *Persona est affirmanda*. W tej propozycji unika się eudajmonistycznej terminologii

¹⁰RF 31 (1983) z. 2, s. 47–104 oraz 32 (1984) z. 2, s. 149–194. Ważna jest też dyskusja przeprowadzona nad etyką T. Styczenia w RF 29 (1981) z. 2, s. 89–138 z okazji wydania przez niego *Etyki niezależnej*.

¹¹T. Styczeń, *O przedmiocie etyki i etyce*, RF 32 (1984) z. 2, s. 174.

¹²K. Wojtyła, *Człowiek w polu odpowiedzialności*, Rzym — Lublin 1991, s. 85.

appetibile, na rzecz personalistycznej — *affirmabile*¹³. Jednocześnie zbyt ogólna i formalna zasada *bonum est faciendum* znajduje bliższą treściową eksplikację w normie *persona est affirmanda*.

Jest zatem możliwe przeformułowanie *eudajmonizmu* etyki św. Tomasza w kierunku *personalizmu*. Akwinata wyróżniał bowiem, oprócz *bonum delectabile*, *bonum utile* również *bonum honestum*. Z różnicy tej — zdaniem T. Styczenia — nie wyciągnięto jednak wniosków dla przeformułowania charakteru tej etyki. Nie przebudowano tej etyki tak aby, dobro godziwe było podstawą normy moralności. Stało się to dlatego — stwierdza T. Styczeń — że „pojęcia *bonum honestum* nie zespolono z bytem osobowym, stanowiącym jego metafizyczną podstawę w sensie *sui generis* wartości (*persona ut affirmabile*), bytem stanowiącym centralną kategorię dla etyki w tym znaczeniu, że wszelka wartość i powinność staje się moralną wartością lub powinnością w relacji do ontycznej wartości osoby jako *affirmabile* [...]. Podniesienie przez św. Tomasza *appetibile* do rangi naczelnego (transcendentalnego) pojęcia dobra doprowadza do tego, że *bonum honestum* bądź jest delegalizowane przez system, bądź też traci w jego obrębie swój najwłaściwszy, moralnotwórczy *par excellence sens*”¹⁴. Z tego względu należało zinterpretować etykę eudajmonistyczną w kierunku etyki personalistycznej i dopiero *na gruncie dobra godziwego* poszukać *synchronizacji moralności i szczęścia*, a nie odwrotnie. Dzięki temu można przeciwstawić się również radykalnej, Kantowskiej krytyce eudajmonizmu, a konkretnie — jego autonomizmowi, w którym powinność moralna nie ma innych podstaw, poza autonakazem wolnego podmiotu¹⁵.

Takie personalistycznie *przeformulowywanie etyki tomistycznej* dokonuje się w różny sposób. Np. *w opisie inklinacji naturalnych* odchodzi się od biologiczno-naturalistycznej terminologii, sugerującej pozaosobowe mechanizmy natury, na rzecz osobowych relacji. Podkreśla to również M. A. Krąpiec kiedy pisze o drugiej inklinacji: „[...] prawo do przekazywania życia pojmowane było tradycyjnie

¹³Zob. T. Biesaga, *Spór o normę moralności*, Kraków 1998, s. 254n, 241–248.

¹⁴T. Styczeń, *Etyka niezależna?*, jw., s. 24, przypis 17.

¹⁵T. Biesaga, *Spór o normę moralności*, jw., s. 248–253.

w sensie zbyt zawężonym. Życie człowieka jako osoby nie wyczerpuje się przecież w sferze psychiczno-biologicznej [...] gdyż u podstaw dawania życia fizycznemu potomstwu leży ogólna skłonność człowieka do w pełni osobowego, a więc nie zredukowanego wyłącznie do spraw płci, oddziaływania na osoby drugie”¹⁶.

T. Ślipko SJ wyraźnie odrzuca stanowisko, w którym same inklinacje naturalne jako takie byłyby podstawą wartości czy powinności moralnej. „Skłonności naturalne — stwierdza on — są wyraźnie uzależnione od normatywnych *funkcji rozumu* (słusznego) ustalającego ostatecznie, które działania wypływające sprawczo ze skłonności naturalnych, prowadzą do celu ostatecznego, a które zaś od niego odwodzą, innymi słowy, które są moralnie dobre, które zaś złe”¹⁷. Ustosunkowuje się on również do rozpoczętej, a zdaniem M. Wittmanna do końca nie rozstrzygniętej, dyskusji wśród tomistów o to, czy porządek rozumu (*ordo rationis*) czy porządek natury (*ordo naturae*) jest podstawą i kryterium moralności. Proponuje on, że to nie sam rozum słuszny (*ratio recta*) — jak sądzi L. Lehu, J. de Finace, czy rozum konstytuujący nakazy — jak sądzi M. Rhonheimer, czy rozum kreatywny — jak sądzi K. Rahner i jego kontynuatorzy, czy też sama natura i jej inklinacje — jak podkreślają A. d. Sertillanges, G. Manser, J. Messner, J. Maritain, czy nawet cel ostateczny — jak twierdzą L. Taparelli, J. Messner, F. Bednarski — można uznać za kryterium moralności, ale jest nim *natura osoby ludzkiej* integralna i celowościowo uporządkowana (T. Ślipko SJ)¹⁸.

Na tle poszukiwań podstaw etyki należy również wymienić krytyczny *dialog z tzw. nową teologią moralną*, podjęty przez personalistyczną szkołę lubelską. Chodzi tu m. in. o pracę A. Szostka *Natura, rozum, wolność*. Jest to właściwie *spór personalistycznej etyki K. Wojtyły i jego uczniów z personalizmem K. Rahnera i jego kontynuatorów*. Spór ważny ponieważ może w jakieś mierze decydować, czy w tzw. nowej teologii moralnej etyka św. Tomasza zostanie prze-

¹⁶M. A. Krąpiec, *Człowiek i prawo naturalne*, Lublin 1975, s. 212.

¹⁷T. Ślipko, *Doświadczenie i celowość a podstawy etyki normatywnej*, jw., s. 211–212.

¹⁸Zob. T. Biesaga, *Spór o normę moralności*, jw., s. 158nn.

formułowana filozofią transcendentálną I. Kanta, czy te¿ stanie siê odwrotnie — I. Kant zostanie przeformułowany kategoriami filozofii klasycznej. Nie chodzi w tym tylko o nazwiska filozofów, ale o znaczenie jakie to ma dla dotychczasowej moralności chrześcijańskiej. Encyklika Jana Pawła II *Veritatis splendor* wnosi swój wa¿ny wkład do tego dialogu.

Wydaje siê, że trzeba podjąć jeszcze wiele wysiłków, aby u podstaw etyki dokonać udanego połączenia tego, *co rozgrywa siê na poziomie osoby* z tym, *co dzieje siê na poziomie jej natury*. Trudność z właściwym połączeniem tych dwóch wymiarów człowieka posiada bowiem nie tylko tomistyczna etyka eudajmonistyczna, ale te¿ równie¿ tomistyczna etyka personalistyczna.

4. Tomistyczna etyka szczegółowa

Oprócz obszernej dyskusji tomistów o podstawy i strukturę etyki, rozwijano równie¿ etykę szczegółową. W roku 1986 wydano na nowo *Katolicką etykę wychowawczą* Jacka Woronieckiego (t. I: *Etyka ogólna*, t. II, cz. 1 i cz. 2: *Etyka szczegółowa*). Tego typu etyka równie¿ została przedstawiona w krótkim podręczniku Piotra Jaroszyńskiego: *Etyka. Dramat życia moralnego*.

Do sukcesów tomizmu egzystencjalnego nale¿y zaliczyć, rozwijaną w licznych pracach M. A. Krąpca, H. Kieresia, P. Jaroszyńskiego i A. Maryniarczyka i innych, *filozofię człowieka, filozofię kultury i filozofię społeczną*¹⁹. Przeprowadzona w kontekście zachodzących w Polsce przemian analiza filozoficzna człowieka jako bytu osobowego i jako bytu społecznego, pozwalała właściwie ująć dobro wspólne oraz miejsce rodziny, narodu, państwa i Kościoła w rozwoju osoby ludzkiej. Wobec trudnych przemian społecznych, przywołanie podstaw filozo-

---

¹⁹M. A. Krąpiec, *Człowiek, kultura, uniwersytet*, wybór A. Wawrzyniak, Lublin 1982; M. A. Krąpiec, *O ludzką politykę*, Katowice 1993; M. A. Krąpiec, *Człowiek w kulturze*, Warszawa 1996; M. A. Krąpiec, *Rozważania o narodzie*, Lublin 1998; *U źródeł tożsamości kultury europejskiej*, Lublin 1994; H. Kieres, *Słu¿yć kulturze*, Lublin 1998. „Człowiek w kulturze”, Pismo poświęcone filozofii i kulturze, red. M. A. Krąpiec, P. Jaroszyński, A. Maryniarczyk i inni; *Błąd antropologiczny*, A. Maryniarczyk (red.), Lublin 2003; *Kultura wobec techniki*, P. Jaroszyński (red.), Lublin 2004.

ficznych chrześcijańskiej kultury europejskiej, podkreślenie znaczenia kultury narodowej, przeanalizowanie praw człowieka, przeprowadzenie krytyki postmodernistycznego subiektywizmu i relatywizmu — jest ważnym przyczynkiem w dyskusji o kształt kultury zachodniej.

Duży wkład w rozwój *etyki społecznej* w Polsce wniosły niewątpliwie prace Józefa Majki. Były one pisane zarówno oparciu o filozofię arystotelesowsko-tomistyczną jak również nauczania Kościoła²⁰. Prace te oceniały krytycznie: przyrodnicze koncepcje bytu społecznego, materializm historyczny, socjologizm, indywidualizm i liberalizm oraz wypracowywały podstawy personalizmu społecznego.

Do osiągnięć etyki tomistycznej należy zaliczyć, oprócz licznych artykułów i monografii, wydanie przez Tadeusza Ślipkę SJ szeregu podręczników z *etyki ogólnej i szczegółowej*. Podręczniki te tworzą pewną całość: począwszy od etyki ogólnej, przechodząc następnie do etyki życia indywidualnego, etyki seksualnej, społecznej, bioetyki i ekologii²¹. Wychodzą one naprzeciw problemom wyrosłym na tle współczesnej biotechnologii i medycyny.

W kręgu *personalistycznej szkoły lubelskiej* na podkreślenie zasługuje podjęcie wielu problemów z etyki szczegółowej, choćby w czasopiśmie „Ethos”, publikowanym przez Instytut Jana Pawła II. W nurcie myślenia tej szkoły eksploatuje się aksjologiczną treść godności osoby ludzkiej²². Można jednak zauważyć brak głębszego uzasadnienia tej aksjologii, czyli przywołania natury ludzkiej, „słusznosciowego” wymiaru czynu i uzasadnienia stosownych norm szczegółowych. Pewną próbą wykorzystania personalizmu w antropologii jest

²⁰J. Majka, *Filozofia społeczna*, Warszawa 1982; tenże, *Etyka życia gospodarczego*, Warszawa 1980; tenże, *Katolicka nauka społeczna*, Warszawa 1988.

²¹T. Ślipko, *Zarys etyki ogólnej*, Kraków 1984; tenże, *Zarys etyki szczegółowej*, t. I, t. II, Kraków 1982; tenże, *Życie i pleć człowieka*, Kraków 1878; tenże, *Granice życia. Dylematy współczesnej bioetyki*, Warszawa 1988; T. Ślipko, A. Zwoliński, *Rozdroża ekologii*, Warszawa 1999.

²²T. Styczeń, *Wprowadzenie do etyki*, Lublin 1993; A. Szostek, *Wokół godności, prawdy i miłości*, Lublin 1998.

twórczość I. Deca²³, w etyce społecznej — prace J. Galkowskiego²⁴, a w bioetyce — artykuły T. Biesagi²⁵ i prace B. Chyrowicz²⁶.

Podsumowując można powiedzieć, że dynamiczny rozwój różnych odmian tomizmu i twórcze spory między nimi mogą w przyszłości wpłynąć na postawy etyki, doprowadzając do lepszego połączenia dwóch kluczowych kategorii: osoby i natury, i w oparciu o tę syntezę wyprowadzić również szczegółowe, dobrze uzasadnione normy moralne.

---

²³I. Dec, *Osoba jako podmiot w ujęciu Karola Wojtyły*, „Collectanea Theologica”, 57 (1987), 3, s. 5–19; tenże, *Transcendencja bytu ludzkiego w ujęciu twórców Szkoły Lubelskiej*, Wrocław — Lublin 1991; tenże, *Jana Pawła II wizja integralnej godności ludzkiej*, „Ateneum Kapłańskie”, 134 (2000), 1, s. 103–113.

²⁴J. Galkowski, *Praca i człowiek*, Warszawa 1980; tenże, *Spełnianie się człowieka przez pracę*, [w:] *Człowiek w poszukiwaniu zagubionej tożsamości*, pr. zb., Lublin 1987.

²⁵T. Biesaga, *Personalizm czy utilitaryzm jest właściwą podstawą etyki medycznej?*, „Folia Medica Cracoviensia”, Kraków 39 (1998) z. 3–4, s. 43–52; tenże, *Personalizm a pryncypializm w bioetyce*, [w:] *Podstawy i zastosowania bioetyki*, red. T. Biesaga, WN PAT, Kraków 2001, s. 43–55; tenże, *Pojęcie osoby a zasada jakości życia we współczesnej bioetyce*, *Ocalić cywilizację — ocalić ludzkie życie*, red. Z. Morawiec, Kraków 2002, ss. 53–64; tenże, *Błąd antropologiczny i jego skutki w bioetyce*, [w:] *Błąd antropologiczny*, red. A. Maryniarczyk SDB, Lublin 2003, s. 191–200.

²⁶B. Chyrowicz, *Zamiar i skutki. Filozoficzna analiza zasady podwójnego skutku*, Lublin 1997; B. Chyrowicz, *Bioetyka i ryzyko. Argument „równi pochylej” w dyskusji wokół osiągnięć współczesnej genetyki*, Lublin 2000.